

КУЛТУРНАТА ИДЕНТИЧНОСТ НА ХАСКОВО В НАЧАЛОТО НА XXI ВЕК

Радосвета Кирова-Делчева

Резюме

Целта на доклада е да разкрие спецификата и интензивността на търсенията в посока на изграждане на уникална културна идентичност на град Хасково през последното десетилетие, разглеждана в контекста на преосмисляне и трансформиране на култовите места от епохата на социализма. Също така посредством критичния исторически и културен анализ да очертае и други, negliжирани към момента традиционни материални и нематериални символи на Хасково с подценяван с ресурс за принос към градската културната идентичност.¹

HASKOVO'S CULTURAL IDENTITY IN THE BEGINNING OF THE XXI CENTURY

Radosveta Kirova - Delcheva

Abstract

The aim of this research is to reveal the features and intensity of the endeavors towards building of building an unique cultural identity of the town of Haskovo in the beginning of XXI century, in the context of rethinking and transformation the places of socialist cult.

The paper also outlines by the means of the critical historical and cultural analysis, other tangible and intangible traditional town symbols, which potential to contribute for the cultural identity of Haskovo is neglected and underestimated.

Ключови думи: културна идентичност; трансформация и преосмисляне на традиционни символи; култови места

Key words: cultural identity; transformation and rethinking of traditional symbols; cult places, construction of town identity

1. Въведение

Предизвикателството за изграждане на собствена културна идентичност и в частност на декларирания като приоритетна посока културен туризъм като съществен елемент от устойчивото развитие, фокусира визии и усилия на съвременния български град.²

Загубата през последния четвърт век, след упадък на социалистическата планова икономика, на статута на „индустриален център“ за българския град, катализира търсенето на културна идентичност в нейните материални и нематериални измерения в новия социалнополитически и културен контекст и съизмерими с европейските споделени културни и християнски ценности.

Съществен момент при формирането на тази идентичност са символи от различни епохи, свързани с историята на града – а специфично място сред тях имат наследените от

¹ Кирова, Р., Ц.Славчева. “Културната идентичност на град Габрово – перспективи от миналото и днес” в Сборник от Научна конференция „Изкуствата, пазарът, публиките“, Институт за изследване на изкуствата, 15-17 ноември 2013, стр. 252-265

² В национално проучване почти всички градове декларират като приоритетна насока за развитие културния туризъм.

периода на социализма. Създадените през периода на социализма символи и култови места от своя страна са разнообразни като съдържание и стилистика. Създадените през ранните десетилетия обслужват основно на марксистко-ленинската и интернационална доктрина, както и жертви на партизанското движение и комунистическата съпротива от средата на ХХ век.³ В по-късните етапи на социализма са създадени множество монументи с акцент върху българското историческо минало – като част от зародилата в края на 70-те и началото на 80-те национално-историческа доктрина.⁴ Днес тези символи, останали в наследство от близката като историческа реалност на социализма, търпят преосмисляне като скалата варира от унищожаване или демонтаж, през усилено дебатиране до грижливо стопанисване.⁵

2. Град Хасково: преход на идентичности

На фона на разместванията и реструктурирането на символи и ценности в национален мащаб, град Хасково се откроява с усилията за налагане на коренно нова визия в духа на християнските ценности и нейното систематично проектиране и изграждане. Амбициозната политика към настоящия момент е съвкупност от две ясно изразени тенденции – налагането на нова визия по отношение на градската символика от една страна, съпътствана от negliжирането на традиционни за града и района културни ценности и символи от друга. Налагането на новата визия на Хасково е свързана с интересната динамика при конструирането им чрез „храносмилане“ на социалистически символи и впитането им в основите на новите символи и визии.

Основният залог на Хасково днес за привличане на интерес от страна на туристите е символ, вписан като рекорд в книгата на Гинес - монумент със значителни размери.⁶ Първата крачка към този пилон в най-новата културната идентичност на Хасково след политическите промени от края на 8-те години е поставена през 1993г., когато с решение на Общинския съвет 8 септември – почитан в християнската традиция като ден на Рождество Богородично – е утвърден за Ден на Хасково, а Света Богородица - за покровителка на града. Новият символ на град Хасково – статуята, изобразяваща Св. Богородица с младенца на ръце, е издигната и тържествено осветена от пловдивския митрополит Арсений през 2003г. Оттогава тя е център на честванията на градския празник и изразява приобщаването на града към потисканите в епохата на комунистическия режим традиционни християнски ценности. Новият химн на Хасково (2010г.) също е подчинен на изграждания култ с ключови фрази като „над нас Богородица

³ Подобни култови места са все още част съставляват съществена част като количествен измерител от списъците на българското културно-историческо наследство към НИИИИ - списъци, които се нуждаят от ревизия и актуализация – виж: Кирова, Р., Ц. Славчева (2013). „Културната идентичност на град Габрово – перспективи от миналото и днес“ в Сборник от Научна конференция „Изкуствата, пазарът, публиките“, Институт за изследване на изкуствата, 15-17 ноември 2013, стр. 252-265

⁴ Разграничаването от интернационализма посредством приобщаване към конструираната през този период система от културни ценности на ЮНЕСКО е организираната от Людмила Живкова кампания „1300 години България“ през 1981г., включващо редица дейности по изучаване, придобиване на статут, реставрация, консервация на паметници на културата.

⁵ Като примери за отношението към социалистическите символи можем да посочим: запазване и поддръжка в Правец, родния град на бившия държавен глава Т. Живков; дебата около паметниците на Съветската армия и 1300 години България в София; демонтираният монумент на Ленин от градския парк в Кърджали.

⁶ Най-голямата в света статуя на Света Богородица с Младенеца е с височина 14 метра (46 фута) и стои върху фундамент от 17 метра (55 фута и 9 инча). Това вероятно е единственият български монумент със собствен сайт: <http://www.bogoroditsa.bg/>

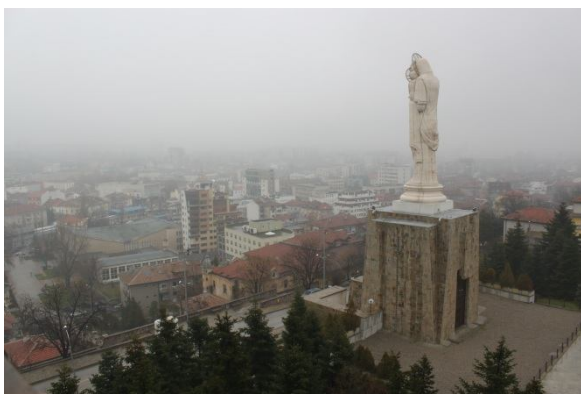
бди⁷ като част от целенасочените и активни усилия на ръководството на общината за материализиране налагането на нова културна идентичност.⁸

Самата статуя, изградена от полимербетон от авторски колектив с ръководители скулптора П. Александров и Н. Стоянов, е замислена да впечатлява с размерите си - с височина на статуята 14м. и обща височина заедно с постаментата – близо 33м., тегло 120 тона, монументът получава статут на най-високата статуя на Св. Богородица с младенца и е вписан в книгата на рекордите на Гинес, раздел “Религия” през 2004 г.⁹ От 2010г. тя вече е конкурирана по височина от най-новия елемент на ансамбъла – 30-метрова камбанария, претендираща за най-голямата по височина в България, която допълва замисъла на монумента със звукова инсталация и преодолага панорамна гледка към града.

За място на поставянето на новия символ ансамбъл на Хасково е избран хълм Ямача¹⁰, известен през периода на социализма като „Младежкия хълм“, който се извисява над центъра и доминира над градския пейзаж. Прави впечатление, че в периода между 1944г. и 1989г. мястото е развивано като център на културни символи, свързани с комунистическата идеология. В непосредствена близост до монументалния ансамбъл се намира сградата на бившия Пионерски дом, а на около 100м. в западна посока, се намира паметника на загиналите в борбата с фашизма във формата на обелиск.

Самият постамент всъщност е наследеният от епохата на социализма фундамент на паметника „Сърцето на ремсиста“ по разказа на Максим Горки „Сърцето на Данко“¹¹, преустроен днес като параклис, посветен на Рождество Богородично.

Елементите, конструиращи новия символ, са видимо еkleктични и дисхармонични поради конкуриращите се твърде близки по височина вертикални акценти на скулптурата и камбанарията, които са поставени в случайно от гледна точка на урбанистичната логика отношение помежду си.

Монументите на Богородица в Хасково (снимка-автора) и Исус в Рио де Жанейро (източник - интернет).

⁷ „Песен за Хасково“, (текст: Ели Видева и Петър Ванчев; музика: Стефан Диомов), достъпна за слушане онлайн на адрес <https://www.youtube.com/watch?v=EUyVoa7rx6k>

⁸ Станков, Г. (2011) „Психологията среща архитектурата: малки мисли по голяма тема“, достъпно онлайн на адрес http://psychologyworkshop.blogspot.gr/2011/10/blog-post_24.html

⁹ Книга на рекордите Гинес: <http://www.guinnessworldrecords.com/records-3000/largest-statue-of-the-virgin-mary>

¹⁰ Хълм Ямача се намира в предната част на парк „Ямача“ в южната част на Хасково, създаден по проект на арх. Валентина Атанасова и арх. Борис Георгиев в периода 1958–1970 г. на 500 дка .

¹¹ Героят Данко от едноименния разказ на М. Горки е съвременна метафора на Прометей или Моисей <http://www.sibir.bg/blog/Aisedora/?blogPage=blogPreviewArticle&artID=30014>

Доминантната хоризонталната тектониката на камбанарията и фасадното третитиране чрез дребните по мащаб декоративни елементи от ковано желязо, са в контраст със стилистиката и мащаба на бетоновата статуя и минималистичното излъчване на нейния постамент. Скулптурата, характерна много повече за католицизма като изобразителен код на Богородица, контрастира с православния замисъл и доминира над иконостаса на преустройения параклис.

Монументът на Богородица с камбанарията на Ямача – изглед и детайл от интериорна камбанарията (снимки – автора).

Напластяване на християнска символика върху социалистическия монумент (заедно с витража) – вляво; сертификатът на монумента от Гинес - в средата; детайл от парапета на камбанарията- в дясно; (снимки - автора).

Запазването на оригиналните и несъмнено ценни витражи на социалистическия паметник и след преустройството му, маркира интересна симбиоза между новия символ на града и бившата вече соц-идеология¹² - по своеобразен начин тя остава вплетена в основите на християн-европейски ценности на естетическо ниво, но също и на

¹² Заслужава да се отбележи, че дори след подновяването на витража през 2013г. от художника Михо Михов, първоначалната идея за две ръце, държащи сърце, беше запазена. Вж. статията „Ново сърце под Девата“ в сайта “Хасково новини“ от 02.09.2013г.: <http://goo.gl/prXLHq>

философско ниво, с възможността – волна или неволна - за разчитане на културната многопластовост на това място на култа през различните исторически епохи. Паметникът, утвърждаващ Хасково като град на младежта, макар и преобразен, е залегнал със своята височина от 17м. във фундамента на надпреварата за най-високата статуя на Св. Богородица в света.

Това отношение може да бъде проследено не само на територията на града - като например при бившия паметник на Георги Димитров в Хасково, който сега е трансформиран в символ на Народните будители, но също така и на по-широко регионално ниво: символът на Европейския съюз, поставен в ръката на статутята на женска фигура на входа на град Харманли, превръща днес продукта на социалистическото изкуство в статуя под името „Европа“. Тази тенденция е залегнала като отношение не само към паметници само от социалистическия период, но и от по-ранни исторически епохи, като храма в Узунджово например.

Надпреварата за Гинес като основна насока също търпи своето продължение – този път за най-висок паметник в света, и рекорд в книгата на Гинес на регионално спрямо град Хасково ниво - проектът за мемориален комплекс от 2012г. включва 133-метрова скулптура на Васил Левски, интерактивен музей, информационен център, зона за рекреация на площ от 52 декара, разположен до Свиленград.¹³

При ансамбъла на Св. Богородица в Хасково очевидно е търсенето на аналогия със световноизвестната статуята на Исус, покровител на Рио де Жанейро, която е само с броени метри по-висока.¹⁴ Изглежда, че бразилският град приема сериозно предизвикателството на Хасково за създаване не само на монументи, а на цели ансамбли, след като обяви през 2010г., че планира изграждане на 20-метрова въртяща се бронзова статуя на Света Богородица, заедно с голяма базилика, на хълма срещу статуята на Исус Христос в Рио де Жанейро.¹⁵ Засега обаче най-висока статуя на Света Богородица с документ от Гинес в Света остава издигнатата по идея на кмета Георги Иванов в Хасково.¹⁶

Добре документирано като практика през османския период, надграждането върху заварен паметник - култова сграда или обекта - е често срещан още от древността прием. Римските храмове надграждат древногръцки, те от своя страна - тракийски, църкви биват превръщани в джамии или обратно. Важните и представителни места остават места на култа, независимо от господстващата религия или докринна и въплащават устойчиво по своя характер мислене.¹⁷

¹³ Проектът е на сдружение „Аз обичам България“ – виж Маринова, Г. (2012) „Двама разградчани вдигат най-големия паметник в света“, в сайта „Екип 7“

http://www.ekip7.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=9485&Itemid=1

¹⁴ Световно известният символ на Рио де Жанейро - статуята на Христос Спасител, построена в периода 1922-1931г. е разположена на естествена височина (710м), и е достъпна за посетители с авто и ЖП транспорт. Висока е 39,6м. (заедно с 9,5-метровия пиедестал) и е широка 53м., тежи 1000 т. Изградена е от стоманобетон и е облицована с несмлян талк за устойчивост на климатичните въздействия. Достъпна е за посетители с авто и ЖП транспорт.

¹⁵ За плановете в Рио де Жанейро за нова стауя в неопределено период от време: “Рио ще бъде издигната 20-метрова статуя на Света Богородица”, април 2010г., в сайта *Blagovremie.com*: <http://goo.gl/fhywLs>

¹⁶ Сайтът на монумента: <http://www.bogoroditsa.bg/>

¹⁷ В същото време, този подход дескарализиране на ценности и вярвания от предишни епохи, може да се превърне в заплаха от заличаване на важни моменти от историческото развитие. Илюстрация за това е фрапиращият пример с превръщането на църквата „Св. Трифон“ (1925г.) в парк Кенана през 60-те години във водохранилище, както и разрушаването на паметник на културата като и османската баня през 1965г.

Монументът „1000 години Хасково“ на скулптора Крум Дамянов, пресъздаващ образа на съвременна часовникова кула (изградена на мястото на разрушената стара) е сред оригиналните и модерни символи на града от периода на социализма; (източник-haskovo.com)

Преизградената възрожденска часовникова кула по проект на арх. С. Славов и колектив (2009г.) на площад „Атлантически“; (източник – peika.bg).

Фигурите на Баба Яга и бухал върху сградата на общината от местния скулптор Господин Тенев, автор на най-новата скулпторна композиция в града, с полемичното име „Паметника на завистта“, изобразяваща митологичния Икар и разположена на централния площад до фонтаните; (източник-haskovo.com)

Като обобщение може да се очертае като характерна за Хасково тенденцията за **преработване на съществуващи символи и култови места** за нуждите на формиране на нова идентичност.

3. Визии за конструиране на културната идентичност на Хасково.

Новата културна идентичност на Хасково е своеобразна амалгама, въплащаваща духовни търсения, изразени в състезание на количествено измервани параметри. Макар и регламентирана като уникална от Гинес, тази нова идентичност обаче следва да бъде поместена в съществуващата вече рамка от традиционни символи.

Материалните и нематериални традиционни символи на Хасково от по-близкото и по-далечното минало, остават в страни от новоизгражданата визия на града – като например екологични и урбанистични фактори и обекти като реката, парк „Кенана“, местността „Сивата вода“; различни архитектурни недвижими културни ценности; ценности в областта на нематериалното наследство, представлящи традиционни в миналото практики като производството и преработката на специфични за региона аграрни култури

и др. Така налагането на новите символи става за сметка на занемаряването на традиционните, вместо допълването им за запазване на историческата памет и културно многообразие, с които Хасково има правото да се гордее.

Най-очевидно засегната през последните две десетилетия несъмнено е *реката*, заличена от облика на града в ключови централни места, която освен като традиционен урбанистичен фактор, подобно на реките в много други градове, е известна в недалечното минало по неповторим начин. Река Хасковска става емблематична с рефрена от песента „Среща“ на „Щурците“ от 80-те години на XXв.¹⁸, създадена по едноименната творба на местния поет Симеон Симеонов¹⁹. Шлагерът става толкова популярен, че София с река Перловска и Пловдив с река Марица също претендират да са мизансцената за лирически герой от баладата. Въпреки шанса, който творците ѝ осигуряват, днес реката е почти заличена от лицето на града и тя не участва активно при формиране на урбанистичния ландшафт в центъра, загубена е възможността за контакт с реката. Остарелите и опасни вече тополи маркиращи коритото на реката са изсичат, но рядко се подменят с нови; коритото е бетонирано за разполагане върху него на паркинги и обекти за обществено обслужване. Нарушена е екологията и е загубена възможността за контактуване на града с реката с необмислени урбанистични мерки, в резултат на които един успешен и популярен символ на Хасково от близкото минало е заличен.²⁰ В момента само песента на „Щурците“ напомня за някогашния културен пейзаж с реката в центъра на града, неразделен елемент от старата градска част, обявена за недвижима културна ценност.

Други пренебрегвани природни фактори са рекреационната зона „Кенана“ и язовир „Сивата вода“, подходящи с широките и открити, в комбинация със залесени пространства за различен тип културни събития на открито – фестивали, концерти, изложения, както и спортни дейности.

Сред пренебрегваните традиционни ценности са *чаршийската структура* в центъра на града, заедно със *старата джамия*. Традиционната пазарна и занаятчийска структура, характерна за средата на XIXв., макар и застроена със сгради началото на XXв., е все още добре четима в градската тъкан, и остава с почти непроменено съдържание като търговска зона до днес. В периферията на тази характерна за османското и възрожденско минало²¹ на Хасково структура от взаимнопресичащи се улици и двуетажни търговски и жилищни сгради, запазили характерните обем и етажност, както и специфична атмосфера, макар и от по-късната буржоазна епоха, е ситуирана сградата на най-старата джамия в България²² с архитектурна стойност като недвижима културна ценност и ценно свидетелство за строителните умения и традиции в този регион от края на XIVв.

Миналото на Хасково като традиционен аграрен и промишлен център е лесно разпознаваемо в изоставените *тютюневи складове* – сгради, разположени на централни градски локации и доста ценни от архитектурна гледна точка. Гъвките и обширни пространства на бившите индустриални сгради предоставят добра възможност за конверсията им в музей, изложбено пространство или културен център, в места за креативния сектор като лофтове и ателиета за артисти, което е фактор както за регенерирането на тези градски територии, така и за икономическия растеж. И докато в

¹⁸ Песен от албума на „Щурците“ „XX век“ (1981г.), достъпна за слушане онлайн на адрес: <http://youtu.be/YKQo60IYSVY>

¹⁹ Разказ за песента е поместен в туристическия сайт на община Хасково Haskovo.com: http://www.haskovo.com/bg/page_479_35.html

²⁰ Противно на съвременни тенденции за превръщането на градски канали в зони за рекреация подобно на примерите на гр.Тирана, Албания, Южна Корея и др..

²¹ За съжаление Възрожденската часовниковата кула не е запазена. През 2013г. на площад „Атлантически“ бе издигната реплика на оригиналната кула по проект на арх. Слави Славов.

²² Джамията в Хасково е датирана от надпис 1395г.

съседния областен център Кърджали²³ замислят организирането на „Зона Култура“ в бившите тютюневи складове по подобие на софийската „Зона Култура“ или по модела на „Капана“ в Пловдив, тютюневите складове в Хасково засега пустеят, очаквайки ново съдържание и по-добра съдба от рухването им в полза на нови жилищни територии.²⁴

Културната идентичност на един град е съвкупност от материални и нематериални ценности, като последните по традиция са част от културния календар. Докато в няколко населени места в България – Никюп, Салманово, Петровене, през месец август се чества празник на динята, в културния календар на традиционния център на производството на вкусните плодове в България – град Хасково и региона той липсва. Забавните фестивали на дините²⁵ включват фолклорна програма, скулптори от различни плодове и зеленчуци, състезание по надяждане, шествие с динени фенери и много други атракционности за туристите. С помощта на креативните индустрии на територията на Хасково е възможно да се дефинират съвременни и креативни алтернативи на фестивалните клишета.

4. Заключение

Като заключение, въпреки определени противоречиви моменти, заложи в замисъла на ансамбъла на Св. Богородица, както и в тенденцията към едностранчивост и необходимостта от изграждане на цялостна визия, трябва да бъдат посочени амбициозните и целенасочени усилия за формиране на нова културната идентичност на града през първото десетилетие на XXI век от страна на местните власти. Актерна за града и региона като цяло е тенденцията за устойчивото трансформиране и преизползване на вече съществуващи символи от предходни епохи за нуждите на нови символи, философии и доктрини.

Новият символ на града монументът на Св. Богородица с младенеца, предстои да докаже историческата си устойчивост във времето, да утвърди цялостното си излъчване като ансамбъл. Той обаче не следва да бъде изолиран, а напротив - поставен и вписан в контекста на позабравените традиционни забележителности на града от различни периоди, свидетелства за богатото му историческо минало, което е залог за успешното конструиране на многопластовата и атрактивна културна идентичност на Хасково.

В балансирането между преосмисляне и трансформиране на миналото, както и неговото обживяване и съхраняване на базата на прецизна и обективна оценка, лежи успеха за устойчиво развитие на града.

²³ Ангелова, И., „Зона Култура в двора на някогашните тютюневи складове в Кърджали“ от 04.06.2014г. във в. „Стандарт“, достъпно онлайн на адрес http://light.standartnews.com/regionalni/zona_kultura_v_dvora_na_nyakogashnite_tyutyunevi_skladove_v_kardzhal_i-240661.html?utm_source=flip.bg

²⁴ Проблемът на редица индустриални сгради като тютюневите складове в Хасково е собствеността и необходимостта от изкупуване на сградите за осъществяване на мащабни творчески проекти.

²⁵ Фестивалът на динята в Никюп се провежда от 2011г. насам. Вж подробности в Георгиева, Г. (2013). „Фестивал на динята във великотърновско село“, достъпно онлайн на адрес: http://www.velikotarnovo.utre.bg/2014/08/08/249137-festival_na_dinyata_vuv_velikoturnovsko_selo

ИЗТОЧНИЦИ:

Ангелова, И. (2014), „Зона Култура в двора на някогашните тютюневи складове в Кърджали“ от 04.06.2014г. във в. „Стандарт“, достъпен онлайн на адрес http://light.standartnews.com/regionalni/zona_kultura_v_dvora_na_nyakogashnite_tyutyunevi_skladove_v_kardzhali-240661.html?utm_source=flip.bg

Георгиева, Г. (2013). „Фестивал на динята във великотърновско село“, достъпно онлайн на адрес: http://www.velikotarnovo.utre.bg/2014/08/08/249137-festival_na_dinyata_vuv_velikoturnovsko_selo

Горки, М. „Горящото сърце“, достъпно онлайн в туристическия сайт на Община Хасково: http://www.haskovo.com/bg/page_152_35.html

Маринова, Г. (2012) „Двама разградчани вдигат най-големия паметник в света“, в сайта „Екип 7“ http://www.ekip7.bg/index.php?option=com_content&task=view&id=9485&Itemid=1

Кирова, Р., Ц. Славчева (2013). „Културната идентичност на град Габрово – перспективи от миналото и днес“ в Сборник от Научна конференция „Изкуствата, пазарът, публиките“, Институт за изследване на изкуствата, 15-17 ноември 2013, стр. 252-265

Станков, Г. (2011). „Психологията среща архитектурата: малки мисли по голяма тема“, достъпно онлайн на адрес http://psychologyworkshop.blogspot.gr/2011/10/blog-post_24.html

Янева, А. (2013), „Ново сърце под Девата“ в сайта „Хасково новини“: <http://goo.gl/prXLHq>

Книга на рекордите Гинес, достъпна онлайн на адрес: <http://www.guinnessworldrecords.com/records-3000/largest-statue-of-the-virgin-mary>

„Песен за Хасково“: <https://www.youtube.com/watch?v=EUyBoa7rx6k>

Сайт на монумента „Св.Богородица“ с младенца: <http://www.bogoroditsa.bg>

Щурците - „Среща“ (1981), запис песента е достъпен онлайн на на адрес: <http://youtu.be/YKQo60IYSVY>

„**In Search of the Castle**“, страница на Jane’s Walk 2014г. в Хасково: <http://janewalk.org/bulgaria/haskovo/search-castle>